

OLY O'QUV YURLARIDA BOSHQARUV PSIXOLOGIYASI ASOSIDA XOTIN – QIZLAR FAOLLIGINI RIVOJLANTIRISH NAZARIYASINING AHAMIYATI

Muallif, p.f.n. dots. **Alimov Normurod Nosirovich.**

Raxmatullaeva Mushtariy Pardaboy qizi

O'zbekiston Milliy Universiteti Jizzax filiali assistenti. O'zbekiston Respublikasi, Jizzax viloyati, Jizzax shaxri. Sharof Rashidov ko'chasi.

***Annotatsiya.** Maqolada oliy o'quv yurtlarida boshqaruv psixologiyasi asosida xotin – qizlar faolligini rivojlantirish nazariyasining psixologiyasi asoslarini hamda har bir insonda yuksak his-tuygular, mehnatga ijobiy munosabat, ijtimoiy faollik, qulay hislarini shakllantirish mumkin ekanligi keltirilib o'tilgan.*

Boshqaruv psixologiyasi asoslarini puxta orqaligina har bir insonda yuksak his-tuygular, mehnatga ijobiy munosabat, ijtimoiy faollik, qulay hislarini shakllantirish mumkin. O'zini-o'zi anglash milliy ong kabi yuksak tuyg'ularni qaror toptirish orqali mehnatsevar, vatanparvar xotin-qizlarni shakllantirish joiz. Bozor iqtisodiyotining birmuncha murakkab mexanizmlari qay yo'sinda ishlashini tushunib yetish, muvaffaqiyatli faoliyat ko'rsata olish uchun nimalar qilish kerakligini anglash, unga to'g'ri yo'l topa bilish mumkindir.

Hozirgi ijtimoiy muhitda shaxslararo munosabatlar silsilasida birdamlik ruhi va mushtaraklik tuyg'usi singari hamkorlik faoliyatini yo'lga qo'yishning samarali usullari va uslublari psixologiya fanida ishlab chiqilgan. Huddi shu nuqtai nazarga binoan ijrochi, amalga oshiruvchi inson fikrlashga ojiz robot emas, balki individual maqsad va manfaatlarga erishish yo'lida o'zining muayyan ijtimoiy ehtiyojlari majmuasiga ega bo'lgan o'ziga xos shaxs sub'yektidir, degan ta'rifni berish bilan birga u ziddiyatli zot ekanligiga asoslanib boshqaruvchi xotin-qizlarga (boshqaruvchiga) jiddiy e'tibor qaratishni hamda uning jamoadagi faoliyati darajasiga asoslanib jamoaning unga nisbatan munosabatini shakllantirish va aksincha holatlarni o'rganishga e'tibor qarayotganligini ta'kidlab o'tish maqsadga muvofiqdir.

Boshqaruv psixologiyasini o'qitishning maqsadi - jumladan xotin-qizlarda boshqarishning o'ziga xos murakkab muammolarini bilishga nisbatan intilishni kuchaytirish, ularda amaliy tashkilotchilik faoliyatiga ishtiyoq uyg'otishga qaratilgandir. Hozirgi davr shaxsi ertangi kunda boshqaruv tizimining hodimi,

kichik, o'rtta va katta jamoalar rahbari, korxonalar yoki firma faoliyatining turli tomonlarini boshqarish bo'yicha loyihalar, tadbirlar ishlab chiquvchi yuksak saviyali mutaxassis bo'lib yetishadi. Buning uchun boshqaruv psixologiyasining amaliy ko'nikmalari bilan qurollanish mutlaqo shart.

Jahon psixologiyasi fanida xalq xo'jaligi tarmoqlarini tashkil qilish va ularni boshqarish jarayonida -inson-texnika tizimidan tashqari - inson- inson (-inson- tabiat, -inson-jamoat obraz singari yondashish bundan istisno) munosabatlari muhim ahamiyat kasb etishi, uning tahlili ko'p jihatdan sotsial psixologiyaning empirik ma'lumotlariga asoslanishi muayyan darajada yoritilgan. Amaliy, tadbiriy xususiyatli ma'lumotlar boshqaruvchi shaxs shaxsiyatining gultojisidir.

Ishlab chiqarish jamoalari va moddiy maxsulot yaratmaydigan muassasalarning xodimlarini sotsial psixologik jihatdan idora qilishning jabhalarini tadqiqot qilishda mazkur yo'nalishning metodologiyasi va xalq xo'jaligini boshqarishning umumiy qonuniyatlariga asoslangan holda faoliyatni uyushtirish, omilkorona yo'lga qo'yish yuksak samaralar beradi.

Psixologiyada - boshqaruv tushunchasi davlat, jamiyat, jamoat, ishlab chiqarish va texnikani boshqarish tizimidan, ya'ni kibernetikadan kirib kelgan bo'lib u hozirgi davrda insonning xulqi, xususiyatlari, ruhiy holatlari bilishning jarayonlari, ommaviy, jamoaviy va ruhiy harakatlarni boshqarish ma'nosini bildiradi. Natijada boshqaruv yangi qonuniyatlari, mexanizmlari, omillari, ijtimoiy manbalari. Shaxslararo munosabat uslublari, yakka shaxsning ijtimoiylashuvi xossalari, boshqaruvchi shaxs va tobye kishilar yoki hodimlar o'zaro muomalasining maromi, tyekshirishning o'ziga xosligi, uslubiyatning takomillashuvi, nizoli va ziddiyatli vaziyatlarning oldini olish hamda ularning oqilona yechimini topish, mazkur jarayonda iliq, psixologik muhitning roli, uning ob'yektiv va sub'yektiv ahamiyati, mahsulot samaradorligini oshirishning imkoniyatlariga doir empirik va nazariy-myethodologik matyeriallar to'plashning qulay shartsharoiti yuzaga kyeladi. Shuni alohida ta'kidlab o'tish joizki, boshqaruv psixologiyasi xo'jalikni yoki muassasani boshqaruvning ijtimoiy-tarixiy printsip - tamoyillariga va qonun - qonuniyatlariga bevosita asoslanadi.

Bular qatoriga quyidagilarni kiritish mumkin:

1. Demokratik detsentralizm (mahalliy boshqaruv ustuvorligi);
  2. Boshqaruvda yakkaboshchilik;
  3. Siyosiy, iqtisodiy, ma'naviy, ma'rifiy rahbarlikda (ma'muriyatda)
- Xo'jalik yuritishning birligi;
4. Xo'jalik hisobining oqilligi;

5. Boshqaruvning ryejaliligi;
6. Ommaning boshqaruv jarayonida faol qatnashuvi;
7. Hamkorlik faoliyatining ishtirokchilarini ma'naviy va moddiy jihatdan rag'batlantirish;
8. Kadrlarni tayyorlash, tanlash va joylashtirish jarayonida psixodiagnostika tizimiga asoslanish.

Boshqaruv psixologiyasining predmeti ta'rifi bo'yicha bir qancha shakldagi mulohazalar mavjud bo'lsa-da, lekin ularning birontasi ham uning tub ma'nodagi xususiyati va mohiyatini ochish imkoniyatiga ega emas. Bu asnoda XX asrning 60-70 yillarida berilgan ta'riflar xilma-xil bo'lib, ular sohaning yo'nalishi mazmunini chuqurroq yoritilishiga qaratilgandir. Ushbu fikrimizni dalillash maqsadida ayrim ma'lumotlarga murojaat qilamiz va ularni tahlil etishga sharhlashga intilamiz. Jumladan, birinchi ta'rif: —Boshqaruv psixologiyasining predmeti - rahbar (boshqaruvchi shaxs) kadrlar va ijrochilarning psixologik xususiyatlari, yaxlit tizimdagi hamkorlik faoliyatida ularning o'zaro aloqasini o'rganishdir.

Keltirilgan parchalardan ko'rinib turibdiki, ularning hech biri boshqaruvning psixologik mohiyati va uning tadqiqot ko'lamini ochish, talqin qilish qudratiga ega emas, huddi shu boisdan bunday ijtimoiy psixologik holat o'z navbatida ilmiy izlanish va tekshirish ko'lamini keskin toraytirishga olib keladi, natijada sohaning mavqeyi, uning xalq xo'jaligidagi roli yanada pasayadi. Hamkorlik faoliyatining mazmuni, uning bosqichlari (fazalari, shakllari), shaxslararo munosabatlarning o'zaro ta'sir xususiyatlari, insonda ijtimoiylashuvning tezlashuvi, ongning rivojlanish bosqichlari, -- inson-texnika tizimi bilan bog'liq, bir qancha muammolar tadqiqot predmetidan chetda qolib ketish xavfi tug'iladi.

Yuqoridagi fikrlarni to'laroq xaspo'shlash, izohli talqin qilish maqsadida ayrim ma'lumotlardan namunalar keltiramiz va ularni tahlil qilishga intilamiz:

- o'zaro hamkorlik faoliyatida shaxsiyatga oidlik muammosi;
- shaxs va guruhning (rahbar va tobe kishilarning) motivatsion, emotsional jabhasi;
- shaxs va jamoaning bilishga oid (kognitiv) munosabatlari;
- shaxs va jamoaning nazorat qilish (ryegulyativ) jabhasi va uning o'ziga xosligi;
- boshqaruvchi shaxs faoliyatining o'ziga xos psixologik xususiyatlari;
- boshqaruvchi shaxsning tarbiya sub'yekti, ya'ni sub'yektiv ta'sir o'tkazish omili ekanligi;

- boshqaruvchi shaxsning siyosiy faoliyatning egasi ekanligi;
- boshqaruvchi shaxsning statusi, roli huquqi, uning funktsiyasi, imtiyozi, ta'sir etuvchi vositalari;
- boshqaruvchi shaxsning boshqaruv uslubi va ularning turlari bo'yicha tasnifi;
- hamkorlik faoliyatida kommunikatsiya, uning turlari va shakllari;
- rahbar ehtiyojini qoniqish darajalari va mezonlari;
- shaxslararo munosabat turlari va ularning psixologik tavsifi;
- jamoatchilik fikri va jamoaviy kechinmalarning o'zaro munosabati;
- o'zaro munosabatlar yerarxiyasi (-men, -sen, -u, -biz, -siz, -ular);
- nizoli (ziddiyatli) vaziyatlar, ularning oldini olish va bartaraf qilish usullari;
- nizo - nizoli vaziyat - mojaro o'rtasidagi uzviy ijtimoiy-psixologik bog'liqlik;
- boshqaruvchi shaxs shaxsining sotsial-psixologik xususiyatlari;
- boshqaruvchi shaxs qobiliyatlarining tavsifi va ularning o'zaro uyg'unligi kabilar.

Yuqorida keltirib o'tilgan muammolarga asoslangan holda boshqaruv psixologiyasining predmetini aniqlash mumkin. Bizningcha, unga quyidagicha ta'rif berish maqsadga muvofiq: —Hamkorlik faoliyatida shaxsning xulqiga va ongiga guruhiy (ommaviy) ta'sir o'tkazishning psixologik xususiyatlarini, boshqaruvchi shaxs bilan ijrochi o'rtasidagi muomala maromini tekshirish, shaxslararo munosabatlar bosqichlari (shakllari) hamda emotsional holatlarini tadqiq etish, rahbarning psixologik muhitini ta'minlash bilan bog'liq faoliyat uslubi va uning mexanizmlarini tadqiq qilish Boshqaruv psixologiyasining predmetidir. Bundan tashqari mazkur psixologiya sohasining predmeti tarkibiga amaliy va nazariy ko'nikmalarni egallash xususiyatlari, idora qilishning qonuniyatlari, jamoadagi psixologik moslik, jipslikni ta'minlovchi omillar va mexanizmlarni o'rganish singari bir qator muammolarni kiritisa bo'ladi. Shu boisdan boshqaruv psixologiyasi predmetini cheklash, uning birlamchi va ikkilamchi atamalari asosiy va yordamchi, bevosita va bilvosita yo'llari hamda vositalari yuzasidan mulohaza yuritish rejalashtirilgan g'oya yoki maqsadni amalga oshirish jarayonga sun'iy to'siq vujudga keltiradi.

Boshqaruv psixologiyasi xotin qizlarni umumiy psixologiya va boshqa sohalari bilan uzviy bog'liqlikda o'zi to'plagan ma'lumotlarini chuqur va atroflicha ilmiy jihatdan oqilona, omilkorlik bilan tahlil qilish imkoniyatiga ega bo'ladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR.

1. O‘zbekiston Respublikasi Konstitusiyasi. -T.: O‘zbekiston, 2014.
2. “O‘zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo‘yicha harakatlar strategiyasi to‘g‘risida”gi O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 7 fevraldagi PF-4947-sonli Farmoni.
3. Базарова У.Ю.. “Управление персоналом”. Учебник. М.: «Центр кадровых технологий - XXI век», 2012.стр. 315.
4. Edershaym E. Strategiya, liderstvo, sozdaniya upravlencheskogo konsaltinga. Uchebnik. - M.: Alpina Biznes Buks, 2012. - 278 s.